

KETTÂNÎ, Muhammed b. Abdülkebîr

KETTÂNÎ,
Muhammed b. Abdülkebîr
(محمد بن عبد الكبير الكتاني)

Ebü'l-Feyz Muhammed b. Abdülkebîr
b. Muhammed el-Kettânî el-Hasenî
(1873-1909)

Derkâviyye tarikatının
Kettâniyye kolunun kurucusu,
âlim ve mutasavvıf.

1873 Mayıs'ında doğdu. İdrîsî şeriflerindedir. Babasından, dayısı Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî'den, Muhammed b. Tihâmî ve Ahmed b. Hayyât'tan ders aldı. Mâûlayneyn, Muhammed Nûrû'l-Haseneyn el-Leknevî, Ahmed b. İsmâil el-Berzencî, Ahmed b. Sâlih es-Süveydî gibi birçok âlim kendisine icâzet verdi. Başta hadis ve tasavvuf olmak üzere tefsir, usul-i fıkıh ve kelâm alanında derinleşti. Hadis hâfızı olması yanında tasavvufî konularda geniş bilgi sahibiydi. Kettânî ilk tasavvuf eğitimi babasından aldı. Muhammed Hüseyin el-İlâhâbâdî vasıtasıyla Çiştîyye, Ali b. Ahmed el-Mostârî vasıtasıyla Derkâviyye tarikatına intisap etti. Seyrû sülûkünü tamamlayıp irşad faaliyetine başladı.

Kettânî, dedesi Muhammed b. Abdülvâhid el-Kettânî'nin XIX. yüzyılın ortalarında Fas'ta kurduğu, bir süre sonra kapanmaya yüz tutan Kettâniyye Zâviyesi'ni yüzyılın sonuna doğru etkin bir şekilde faaliyete geçirdi. Genç yaşta kazandığı nüfuz ve şöhretle de dikkatleri üzerine çekti. Kendisini kiskanmaların Fas tahtında gözü olduğu ve sultanın aleyhine konuştuğu yolundaki iddiaları üzerine sultan Mevlây Abdülazîz el-Alevî ile arası açıldıysa da bir süre sonra ilişkileri tekrar düzeldi. Yabancılarla ve onlarla iş birliği yapanlara, gayri İslâmî düzenlemelere karşı mücadele başlatan Kettânî, 1907'de Dârülbeyzâ (Kazablanka) ve Vücd'e'yi ele geçiren Fransızlar'a karşı gerçekleştirilen ayaklanmalara öncülük etti. Mevlây Abdülazîz bu olaylar karşısında hareketsiz kalınca güneydeki kabileler tarafından azledilip Merakeş'teki kardeşi Mevlây Abdülhafîz tahta geçirildi. Abdülhafîz'in kendisinden de biat istemesi üzerine Kettânî, Fas ulemâsı ile yaptığı uzun müzakerelerden sonra Fransızlar'a karşı mücadele etmek, İslâmî ölçülere uygun ve özellikle şûrâya dayalı bir yönetim gerçekleştirmek hususunda öne sürdüğü bazı şartlar kabul edilince Abdülhafîz'e biat

etti ve ona biat etmeleri için kabilelere ve bağlılarına mektuplar yazdı.

Sultanın biat sırasında ileri sürülen şartlarla yetkilerinin kısıtlandığını düşünmesi, kardeşi Mevlây Abdülazîz'in taraftarlarına şiddet uygulaması, Abdülazîz'e karşı birlikte savaşmayı teklif etmesi ve bu teklifin Kettânî tarafından reddedilmesi üzerine bir süre sonra Kettânî ile arası açıldı. Fransızlar da bu ayrılığı körüklediler. 1909'dan itibaren Abdülhafîz'in Fransızlar'la ilişkileri düzeldiği ölçüde Kettânî ile kötüleşti. Çeşitli baskılara mâruz kalan Kettânî taşrada münzevi bir hayat yaşamak üzere babası, kardeşi Abdülhay ve ailesiyle birlikte Fas'tan ayrıldı (17 Mart 1909). Ancak yeniden harekete geçmek üzere hazırlık yapacağı düşünceyle yolda tutuklanarak geri getirildi ve yanındakilerle birlikte hapsedildi; biattan geri dönmekle ve sultanı azle çalışmakla suçlandı; Kettâniyye zâviyeleri kapatıldı. Kettânî yapılan işkenceler sonucunda 4 Mayıs 1909'da hapiste öldü. Babası, kardeşi ve oğlu bir süre sonra serbest bırakıldı.

Kettânî'nin ölümünden sonra tarikat faaliyetleri babası Abdülkebîr'in liderliğinde gizli olarak sürdürüldü. Abdülhafîz'den sonra kardeşi Mevlây Yûsuf tahta geçince Kettâniyye zâviyeleri tekrar açıldı. Abdülkebîr 1915'te vefat edince yerine diğer oğlu Abdülhay el-Kettânî geçti. Bu tarihten itibaren kral ailesine karşı Fransızlar'la iş birliği yapan Abdülhay ile kral ailesine bağlı kalan ağabeyinin çocukları arasında tarikat liderliği konusunda görüş ayrılığı belirdi ve mücadeleler oldu.

Kettânî'nin dinî ilimler yanında geniş bir tasavvuf kültürüne sahip olduğu, İbnü'l-Arabî, Abdülkerîm el-Cîfî, İbn Seb'în ve İbnü'l-Fârız gibi mutasavvıfları takip ettiği, özellikle İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini anlama ve izahta benzersiz olduğu kaydedilir (Abbas b. İbrâhîm, VII, 162-163). Tarikatını Derkâviyye'nin genel prensipleriyle kendi tecrübelerine dayandıran Kettânî gerçek mürşidinin bizzat Hz. Peygamber olduğunu, müridlerine telkin ettiği evrâd ve salavatı (es-salâtü'l-ünmûzeziyye) bizzat Resûlullah'tan aldığını ve kendisinin hatm-i velâyet olduğunu ileri sürmüş. Seyyid Ahmed et-Ticânî'nin aynı konudaki iddiası sebebiyle Kettânî ile Ticânîler arasında sert tartışmalar olmuştur. Muhammed Kennûn *ed-Dürrü'l-manzûm fi'z-zeb'ani'l-kuṭbi'l-mektûm*'da Kettânî'yi tenkit etmiş, Kettânî de *el-Kemâlü'l-mütelâli ve'l-istidlâlâ-*

tü'l-'avâlî fi'r-red'âle ehli't-tefrîṭ ve't-teğâlî adlı eseriyle buna cevap vermiştir.

Eserleri. Kettânî'nin basılmış eserleri şunlardır: *Laḳtatü 'aclân: Şerḫu's-Şalâti'l-ünmûzeziyye* (Fas 1314); *el-Kemâlü'l-mütelâli ve'l-istidlâlâtü'l-'avâlî* (Fas 1318); *Lisânü'l-hücceti'l-burhâniyye* (Fas 1319); *İrtişâfâtü's-sedyi'l-Muḥammedî* (Fas 1321); *el-Hikemü'l-kudsiyye* (Fas 1321); *el-Keşf ve't-tibyân 'ammâ hufiyye 'ale'l-a'yân* (Fas 1332); *ed-Dürrü's-seniyye fi'l-icâzât ve'l-vasıyyeti'l-Kettâniyye* (Fas 1333). Muhammed Hamza el-Kettânî tarafından *Min resâ'ili'l-İmâm Muḥammed b. 'Abdülkebîr el-Kettânî fi'l-âdâb ve's-sülûk* adıyla yayımlanan (Beyrut 1419) on bir küçük risâlesi ve yine matbu olan birçok dua, hizb ve evrâdından başka (Fevzî Abdürrezzâk, s. 171-172) *Rûḫu'l-Fuşûş, el-Mevâkıfû'l-ilâhiyye fi't-taşavvurâti'l-Muḥammediyye, ed-Dürrü'l-beyzâ fi ma'na's-şalâhi'llezî taṭlûbühü'l-enbiyâ', Ḥayâtü'l-enbiyâ', es-Sırru's-Şamedânî, el-Bahrü'l-ḥiḍam fi şurûṭi'l-ictimâ' bi'n-nebiyyi'l-a'zam, ed-Divâniyye fi vaḳti şübûti'l-feth li'z-zâti'l-Muḥammediyye, Tefsiru sûreti'd-duḥâ, el-İstibâkât ilâ ḫuzûri'l-ḥak li'l-mevcûdât, Tevâli'u's-su'ûd* gibi çalışmalarını da vardır.

Kettâniyye tarikatıyla ilgili başlıca eserler olarak Kettânî'nin yukarıda anılan *ed-Dürrü's-seniyye*'si ile Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî'nin yayımlanmamış *en-Nebzetü'l-yesiretün-nâfi'ati'lletî hiye li-estâri aḫvâli's-şu'beti'l-Kettâniyye râfi'a*, Hasan el-Kettânî'nin *el-Feyzû'r-raḫmânî fi sülûki't-tarîki'l-Kettânî*, M. Bâkır el-Kettânî'nin *Tercemetü's-Şeyḫ Muḥammed el-Kettânî* (Rabat 1962) ve Georges Pujol'un *La confrérie des Kittâniyyîn* (Rabat 1930) adlı çalışması anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, Beyrut 1329, I, 226; Michaux-Bellaire, *Essai sur l'histoire des confréries marocaines*, Rabat 1921, I, 141-159; Muhammed Bâkır el-Kettânî, *Tercemetü's-Şeyḫ Muḥammed el-Kettânî*, Rabat 1962; R. Landau, *Târîḫu'l-Mağrib fi'l-karni'l-işrin* (trc. N. Ziyâde), Beyrut 1963, s. 143-145, 380-386; J. M. Abun-Nasr, *The Tijaniyya*, London 1965, s. 13, 24-25, 29, 94-95; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 112, 217; Abbas b. İbrâhîm, *el-İslâm*, VII, 155-168; Abdullah Laroui, *Les origines sociales et culturelles du nationalisme marocaine (1830-1912)*, Paris 1977, s. 102, 108, 375-376, 397, 399, 405; İbrâhîm Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîḫ*, Dârülbeyzâ 1405/1985, III, 569-571; Fevzî Abdürrezzâk, *el-Matbû'âtü'l-*

haceriyye fi'l-Magrib, Rabat 1406/1986, s. 171-172; J. Cagne, *Nation et nationalisme au Maroc*, Rabat 1988, s. 422-435; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *İthâfû'l-mütâilî' bi-vefeyâtü a'lâmi'l-karni's-sâlis'aşer ve'r-râbi'* (*Mevsû'atü a'lâmi'l-Magrib* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VIII, 2856-2857.

AHMET ÖZEL

KETTÂNÎ, Muhammed b. Ca'fer

(محمد بن جعفر الكتاني)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer
b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî
(1857-1927)

Hadis âlimi.

Fas'ta doğdu. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Alevî, Ebû Abdullah İbn Süde (Muhammed b. Abdülvâhid), Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed es-Sicilmâsî, Ebû Abdullah İbn Cellûn, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ahmed el-Bennânî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Zâhir el-Veterî gibi âlimlerden ders aldı. Babasından yaklaşık yirmi defa *Şahîh-i Buḥârî*'yi dinledi. Bu hocalarından ve diğer bazı hocalardan birçok hadis kitabı dinleyerek icâzet aldı, bu alanda derinleşti. 1904'te Hicaz'a seyahat etti. Habîbürrahman el-Hindî el-Medenî, Ahmed b. İsmâil el-Berzencî; Şam'da Muhammed Emîn el-Baytâr, Cemâleddin el-Kâsımî, Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî; Mısır'da Selîm el-Bişrî, Abdurrahman eş-Şirbînî ve Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Mîrgânî gibi âlimlerden faydalandı. 1907'de tekrar hacca gitti ve ertesi yıl memleketine döndü. 1910'da ailesini de alarak Medine'ye göç etti; burada on yıl kaldıktan sonra Şam'a yerleşti. 1926 sonlarında Fas'a döndü ve 21 Mart 1927'de vefat etti.

Özellikle hadis sahasında zamanın en önde gelen âlimlerinden biri olan Kettânî, diğer birçok eser yanında *Kütüb-i Sitte*'nin büyük kısmını semâ yoluyla almış ve aynı şekilde rivayet etmiştir. Tasavvuf alanında da bilgi ve tecrübe sahibi olup Batı ve Doğu İslâm dünyasında birçok şeyh ile tanışmış, onlar vasıtasıyla çeşitli tarikatlara intisap etmiştir. *et-Terâtîbü'l-idâriyye* ve *Fihrisü'l-fehâris* adlı eserleriyle tanınan halasının oğlu Abdülhay el-Kettânî'nin dedesi Şeyh Muhammed b. Abdülvâhid, babası Abdülkebir b. Muhammed el-Kettânî, Mâülâyneyn, Ebû Bekir el-Haddâd, Şemseddin el-Mîrgânî ve Abdülhâdî el-Avvâd bunlardan bazılarıdır. Kendisinden ders veya icâzet alanlar arasında Abdülhay el-Kettânî, Yûsuf

b. İsmâil en-Nebhânî, Muhammed Zâhid Kevserî, Saîd Tayyib el-Cezâirî ve Muhammed b. Muhammed Mahlûf gibi âlimler yer almıştır. Selef akidesine bağlı olan Kettânî müteşâbihâtı te'vil etmez, bunlarla ne kastettiğini ancak Allah'ın bileceğini söylerdi. Fıkhta Mâlikî mezhebini takip etmekle birlikte müctehid bir âlimdi ve zaman zaman mezhep fikhına aykırı da olsa kendi ichtihadına göre amel ederdi. Taklit düşüncesinin özellikle son yüzyıllarda fikhın donuklaşmasına yol açarak müslümanların problemlerinin çözümünü zorlaştırdığını, bunu aşmak için temel kaynaklara dönmek gerektiğini belirtmiştir (Kettânî, neşredenin girişi, s. dâd-ğ). Başta hadis olmak üzere İslâmî ilimlerin çeşitli dallarındaki vukufu ve eserleriyle şöhret bulan Kettânî'ye dair irili ufaklı muhtelif çalışmalar yapılmış, birçok kaynakta biyografisine yer verilmiştir (bir listesi için bk. *a.g.e.*, neşredenin girişi, s. v-y).

Eserleri. Kettânî hadis, tarih, fıkıh, tasavvuf, ahlâk ve tefsir konularında bir kısmı risâle mahiyetinde altmış aşkın eser kaleme almış olup (bir listesi için bk. *a.g.e.*, neşredenin girişi, s. ğ-v) bunlardan basılı olanların belli başlıları şunlardır: 1. *el-Ezhârü'l-âşretü'l-enfâs bi-zikri bâ'zi meḥâsini Kuṭbi'l-Magrib ve tâci medîneti Fâs* (Fas 1307, 1314). İdrîsîler Hükümdarı II. İdrîs'in biyografisine dairdir. 2. *Selvetü'l-enfâs ve muḥaddeṣetü'l-ekyâs bi-men ukbire mine'l-ulemâ' ve's-suleḥâ' bi-Fâs* (I-III, Fas 1316). On altı yılda telif edilen eser, aslen Faslı olan veya dışarıdan Fas'a gelip orada medfun bulunan ulemâ ve meşâihinin biyografisiyle ilgili olup şehrin mahallelerine göre düzenlenmiştir. Fas'ın dinî ve tarihî gelişimi, topografyası bakımından önemli bir kaynak olmakla birlikte hurafe mahiyetinde bazı kıssalar ihtiva etmesi sebebiyle eleştirilmiştir (Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, I, 68). Abdülhay el-Kettânî'nin *İ'lâmü'l-hâzır ve'l-ât bi-mâ fi's-Selve mine'l-henât* adıyla bu esere yazdığı zeylin *Merakeş*'te özel bir kütüphanede olduğu (Muhammed el-Menûnî, II, 216), Kettânî'nin ayrıca matbu bir nüshanın üzerine notlar düştüğü (Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, Matbuat, nr. 1671 K) kaydedilmektedir (bu çalışma ve eser üzerine yapılan diğer bazı çalışmalar için bk. Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, I, 68; Muhammed el-Menûnî, II, 209-210). René Basset *Selvetü'l-enfâs*'in kaynaklarıyla ilgili bir çalışma yapmış (*Recherches sur les sources*

bibliographiques de la Salwat el Anfâs, Alger 1908), Rabat el-Hizânetü'l-âmme de eserin şahıs indeksini hazırlatmıştır (Rabat 1966). 3. *Bülûğu'l-merâm bi-beyâni mâ tenfiru minhü'l-melâ'iketü'l-kirâm* (Fas 1321; Kahire 1325; Medine 1329). 4. *Şifâ'ü'l-eskâm ve'l-âlâm bi-mâ yükeffiru mâ teḳaddeme ve mâ te'aḫḫare mine'z-zünûbi ve'l-âşâm* (Fas 1321; Kahire 1325). 5. *Naşihatü ehli'l-İslâm*. İslâm devletinin çöküşünün ve yeniden yükselmesinin sebepleri üzerine ilmî bir araştırmadır (Fas 1326/1908; nşr. İdrîs el-Kettânî, Rabat 1409/1989). 6. *Naẓmü'l-mütenâşir mine'l-ḥadîsi'l-mütevâtir* (Fas 1328; Beyrut 1400, 1403/1983; Kahire 1983). Lafız veya mâna bakımından mütevâtir kabul edilen 310 hadisin yer aldığı eser, Süyûtî'nin aynı konudaki *el-Ezhârü'l-mütenâşire*'sinin tekmilesi mahiyetinde olup onda bulunmayan 200'den fazla hadis ihtiva etmektedir. 7. *ed-Di'âme fi aḥkâmi sünneti'l-imâme* (Kahire 1328; Şam 1342). 8. *el-Ekâvilü'l-mufaşşale li-beyâni ḥâli ḥadîsi'l-ibtidâ' bi'l-besmele* (Medine 1329). 9. *er-Risâletü'l-müsteṭrafe li-beyâni meşḫûri kütübîs-sünneti'l-müşerreffe*. Klasik hadis literatürüne dair en geniş çalışma olup eserde, II-XIV. (VIII-XX.) yüzyıllar arasında yaşayan 600 kadar müellif ve bunlara ait 1400 civarında eser hakkında bilgi verilmiştir. Telifinden dört yıl sonra yayımlanan *er-Risâletü'l-müsteṭrafe* (Beyrut 1332) daha sonra da basılmış (Karaçi 1379/1959) ve müellifin torunu Muhammed Muntasır el-Kettânî tarafından da bir neşri gerçekleştirilmiştir (Beyrut 1383/1964, 1400, 1406). Eseri Türkçe'ye çeviren Yusuf Özbek (*Hadis Literatürü: er-Risâletü'l-Mustatrafe*, İstanbul 1994) kitapların baskıları, kütüphaneye numaraları veya anıldıkları kaynakları dipnot halinde belirtmek, yanlış bilgileri tashih etmek ve müellifin söz etmediği birçok kitap hakkında bilgi vermek suretiyle eserin hacmini oldukça genişletmiştir. 10. *İ'lânü'l-ḥucce ve ikâmetü'l-burhân 'alâ men'î mâ 'amme ve feşâ min isti'mâli 'uşbeti'd-duḫân* (Dimaşk 1411/1990). Sigara içmenin haramlığının ileri sürüldüğü bir eserdir. 11. *en-Nebzetü'l-yesîretü'n-nâfi'a elletî hiye li-estâri aḫvâli's-şu'beti'l-Kettâniyye râfi'a*. Müellifin mensup olduğu Kettânî ailesine dair olup sonunda kendi hayatıyla ilgili bilgilere de yer verilmiştir. 1900 yılında kaleme alınan eserin müellif hattı nüshası el-Mektebetü'l-Ahmediyye'de bulunmaktadır (Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, I, 109).